

SİLÂHDAR MUSTAFA PAŞA HANPNA ÂİT BİR VESİKA

Nejat Göyünç

IV. Murad devrinin gözde devlet adamlarından, aslen Bosna'lı Silâhdar Mustafa Paşa'nın Eski Malatya'da yaptırdığı ve hâlen yalnız, tamir edilmekte olan «iç-han» kısmı, ona merbut revaklardan biri, esas avlu kapısının kalıntıları ile onun iki yanındaki bir kaç dükkân mevcut bulunan han hakkında, kısmen mahallinde, kısmen de arşivlerimizde yapılan araştırmalara dayanan bir inceleme yazısına ve hanın restitüsyonu ile ilgili bir makaleye geçen sene bir dergide yer verilmişti¹. Bilhassa, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (kısası: TSMA)'nde bulunan «han yeri tevsi-i için» Alacakapı mahallesinde oturan bir şahıstan evinin 250 esedî kuruşa satın alındığını gösteren «Şevvâl 1045 (9 Mart 1636'dan itibaren)» tarihli bir vesika² ile, inşaatı 1637 Aralık ayı ortalarında biten hana âit «keşif³» sûreti bize, binânın yapımının bir sene on ay sürdüğünü, bu esnâda Silâhdar Mustafa Paşa'nın adamlarından Muslu Ağa'nın, nezâretçi olarak, inşaatın bitimine kadar Malatya'da bulunduğunu göstermişti.

Makalenin neşrinden sonra, TSMA'nde, vaktiyle gözümüzden kaçan, yeni bir vesika, Muslu Ağa'nın Malatya'dan İstanbul'a, ikinci vezir Silâhdar Mustafa Paşa'ya, 20 Ekim 1636 (20 Cumâde-l-ülâ 1046) tarihinde gönderdiği bir arz⁴ dikkatimizi çekti. Hanın inşaatının başlangıcından on ay sonraki durumunu, Malatya'da kışın ve yağmurların yapı faaliyetleri üzerine ve çalışma mevsimine tesirini, inşaatta kullanılan malzemeyi, çalışan usta ve ırgadlar hakkında bazı bilgileri, hanın, henüz tamamlanmadan bile, bü-

1 Nejat Göyünç, *Eski Malatya'da Silâhdar Mustafa Paşa Hanı*, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 1 (1970), 63-92; Erol Özbilgen, *Eski Malatya'da Silâhdar Mustafa Paşa Hanı'nın restitüsyonu hakkında, aynı eser*, 93-102.

2 TSMA, E. 524/28.

3 TSMA, E. 524/29. Bu vesikanın metni ve faksimilesi için bk. N. Göyünç, *aynı eser*, 85-88, levha I.

4 TSMA, E. 3441.

yük bir rağbete mazhâr olduğunu, Malatya'nın Alaca-kapu mahallesi'nde oturan halkın içtimâî ve iktisâdî durumlarını ve hanın şehrin bu semtinin ticârî hayatı üzerinde oynadığı rolü, hanın yan taraflarına da ilâveler (yan han) yapılması sûreti ile genişletilmesi hakkında Muslû Ağa'nın bazı tekliflerini ihtivâ etmesi bakımlarından, fevkalâde ilgi çekici olan bu vesikayı, bazı açıklamalarla, Osmanlı mimârî tarihi ve hanın hâlen devam etmekte olan restorasyonu ile uğraşanlara faydalı olur, kanaati ile, yayınlamayı uygun buluyoruz :

1. Saâdetlû ve müriüvvetlû ve âli-himmetlû velî-nimetim Sultânım hazretlerinin mübârek hâk-pâ-yı şeriflerine ki, tutyâ-yı dîde-i ulul-ebşârdır, arz-ı bende-i sadâkat-karârları budur ki, bu kulları

2. tarafından zerre ve şemme kadar suâl-i şerif câiz ve erzânî buyurulur ise, lillâhî-l-hamd vel-minne vücûd-ı gerd-âlûdumuz dâire-i bedende mevcud olup leyl ü nehâr saâdetlû sultânım

3. hazretlerinin devâm-ı ömr ü devlet, kıyâm-ı kadr ü rifâatleri ediyesine müdâvemet üzere olduğumuz muhtâc-ı beyân değildir ve bu kulların tayin buyurduğunuz hayrâtın

4. tamir, itmâm ve levâzımına rûz-i şeb dâmân-ı himmet-meyân ve gayret ve sadâkate bend edüp, leyl ü nehâr takayyüd ve derkâr, husûs-ı mez-bârün husûlüne bezl-i iktidâr üzere

5. olduğumuz malûm-i saâdetleri olmuştur. Evvelâ ve Ömer Ağa⁵ kulları bundan akdem bu cânibe gelüp, hanın cümle ahvâline vâkıf olmuşlardır. Bu defa tafsîl üzere tahriri mümkün

6. değildir. Ömer Ağa ile irsâl olunan defter mâh-ı Rebîü'l-âhîrin on beşinci⁶ gününe varınca, ustalara ve ırgadlara masraf olan cümlesi defter olunup, Ömer Ağa ile

7. hâk-pâ-yı şerife irsâl olunmuştur ve sonra yirmi yedi günlük ustalara ve ırgadlara ve sâir levâzımât [a] masraf olan defter olunmuştur. Ve han ahvâli suâl buyurulur ise,

8. büyük han⁷ tamâm olup ve on iki hücre ki, han önündedir, kapu-

5 7 Ağustos 1636 (5 Rebîü'l-evvel 1046)'da Ömer Ağa ile Malatya'ya 720.000 kuruş gönderilmiş, bu paraların nakli için kiralanana atlara karşılık Ömer Ağa'ya 12.000 kuruş harçlık verilmişti (N. Göyünc, *aynı eser*, 84).

6 14 Eylül 1636.

7 Burada «büyük han» tabiri ile, «keşif»te «iç-han» denilen ve hâlen mevcut olan kısmın kasd edildiği açık olup inşaatı on ayda tamamlanmıştır.

[su]na⁸ varınca yapılıp, bu defa kapu[su]na cür'et olunmadı. Bir iki defa azîm yağmurlar vâki olup evân-ı şitânın

9. havfından ve kışa karîb olmağla, ustalar ve ırgadlar arab olduğu ecilden mütehammil olmayup ve bu defa temel kazılıp yeniden işe mübâşeret olmayup, icâzet taleb eylediler. Mâh-ı

10. Cumâde'l-ûlânın on beşinci⁹ gününde ustalara ve ırgadlara icâzet verilüp, on altı üstâd yoncu ve beş-on ırgad alı-koyup hanın üst ocakların

11. yonup, otuz güne-dek dahi tamâm olur. Hanın hemân kalıbı bozulup sofaları yapılır, inşaallah. Ustalar ile icâzet mahallinde vaad¹⁰ olunup herkesin temessükünde yazılmıştır ki, mâh-ı

12. Şevvâl'in yirmisinde¹¹ yine han üzerinde mevcûd olalar. Evvel baharda kalıp bozulup, sofaları yapılır. Ve hanın üzerine altı karış toprak olmuştur; üstüne kireç ile

13. kûl karışıp sıvanmıştır¹²ki, kursundan pek olmuştur. Ve hâlen hazır olan taşımız kalıpta ve han yerinde beş bin, belki altı bin gurusluk vardır ve araba taşı ki, madende

14. kesilmiştir, akçesi verilmemiştir. Yedi bin taş vardır. Bu sene dört zırâ¹³ taş bir guruşa alınmış idi, bu defa beş taş; lâkin, belki beş taş altı zırâ gelür. Yazışup

15. akçe geldükte, mahalline akçesi verilir. Benim saâdetlû sultânım,

8 Metinde, iki defasında da, «kapuna» şeklinde yazılmışsa da, «kapusuna» şeklinde tashih edildi.

9 15 Ekim 1636.

10 Metinde وعنه şeklinde yazılmıştır.

11 17 Mart 1637. Böylece inşaattın, iç kısımlarındaki faaliyetlerden bir ay kadar devam eden bir kısmı hâric olmak üzere, 15 Ekim 1636 ile 12 Mart 1637 tarihleri arasında, yani beş ay şiddetli yağmur ve kışın sert geçeceği korkusu ile tatil edildiği görülmektedir. Usta ve ırgadlar hakkında «arap» sıfatının kullanılmaması, bunların daha güneydeki vilâyetlerden gelme olup aralarında arapça konuşmakta olmalarından ileri gelse gerektir. Filhakika, bugün de Mardin ve havalisinde çok mükemmel usta yoncular vardır, bunun en canlı misâlini on sene kadar önce Mardin'de yaptırılmış olan Kasım Tuğmaner câmiî'nin enfes taş işçiliği teşkil eder.

12 Hanın üzerinde altı karış toprak çekilip, sonra kireç ve kûl karışımı ile sıvanmış olmasının belirtilmesi, Evliyâ Çelebi (*Seyahat-nâme*, İstanbul 1314, IV, 11)'nin bu handan bahs ederken «kubbelerle ârâste» deyiimiyle, iç-han kısmındaki kemerleri ifade etmek istediğinin yeni bir delilidir.

13 Bir zırâ = 68,5 cm; bk. W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, 58; Erol Özbilgen, *aynı eser*, 102.

akçeden ziyâde muzâyaka çekilmiştir. Ömer Ağa kulunuzdan suâl buyurula. Bu âna-dek, bazı yerlerden beş bin guruştan mütecâviz

16. karz olunup, masraf olmuştur. Hergün akçeye intizardayuz ki, akçe gelür, herkese edâ oluna. Benim müriüvvetlû sultânım, bu kış taş taşımak ihtiyacı yok, nihâyet akçeye

17. bakarız ki, on bin yük odun için yedişer yük hesâbı üzere peşin akçe verelüm ve kireç taşı için ve taşımak için bir yüz kireç hana gelecek seneye lâzımdır. Mesâlihimiz bu kış

18. bu kadardır. Akçe mevcut olsa, üç günde tevzi olunurdu. Benim merhametlû sultânım, yapılan yapı üç yıllık yapudur; lâkin, sultânımın devlet-i âliyelerinde kış demeyüp, gece-gündüz

19. demeyüp kaldığımız günden bu âna-dek, on ayda vücûda gelmiştir ve masrafda nice tasarruf olunmuştur, hîn-i muhâsebemizde bellî olur. Emr-i şerifiniz olursa, bu kış Şevvâlin

20. on beşine¹⁴-dek bir mesâlihimiz yoktur. Sultânım hazretlerinin hâk-pâ-yı şeriflerine zaâlet iki-üç hidmetkâr ile yüz sürüp bu âna-dek sarf olan akçenin hesâbın verüp

21. dahi nice yapı ahvâlin söyleşüp, her nice makbûl görürseniz, gelecek sene eyle edelüm. Yapılan hanın akrânı Rumeli'nde yoktur, bu yada dahi yoktur. Resm olunduğu

"[Derkenar: (1.)] üzere, dahi yan hanları yapılırsa, bin atludan ziyâde (2.) konmak kabildir. Hâlen yapılan handa mübâlâğa misâfir konar ve ol (3.) iki yan az olur. İki on iki kemer olur. Şimdi yapılan (4.) han yirmi kemer üstünedir. Yan hanları kolaylı olur. Benim sultânım, (5.) cümle bu ahvâlleri ol tarafa varılıp, söyleşmek pek münâsiptir. (6.) Tahmin budur, elli günde ol tarafa varup beş-altı (7.) gün eğlenüp varup gelmek kabildir. İcâzet-i şerifinize bakarız. (8.) Nice emr-i şerifiniz olursa, ana göre, amel ederiz. Han yeri az (9.) olmağın, dokuz oda han için alınmıştır. Ol (10.) mahallenin hânesi dahi ziyâdedir. Salkunda ve sâir (11.) tekâliflerde halleri mükedder ve iktidarları yoktur. (12.) Üç hisse mahallenin hana alınmıştır. İki-üç (13.) hâneyi furû-nihâde lâzımdır, fıkârâ rencide olmaya; (14.) zirâ, benim sultânım, dokuz odanın âdemîsi (15.) gayr-ı mahallelerde oda alup gütiler. Ol (16.) mahalle fıkârâsı anın yükün çekmek iktizâ eder. (17.) Zâmân-ı devletinizde han sebebi ile, ol (18.) mahallenin hânesi nice (19.) mahallelerde gelür, ol mahalle ihyâ, âbâdân (20.) olur, cümle bahsi budur. Hanın çarşusu (21.) tamâm olup, yukarı pazar battâl olup, (22.) ekser şen-

14 12 Mart 1637.

lik han çarşusunda olur. (23.) Nasib olup, ol tarafa varılır ise, her ahvâlin (24.) söyleşüp ve mektupta tafsil olunmuştur. Afv buyurmağa (25.) lutf-ı ihsân sultânım hazretlerindir."

22. Bâki fermân, saâdetlû ve müriüvvetlû ve âli-himmetlû velinimetim sultânım hazretlerindir. Tahriren fi 20 şehr-i Cumâde'l-ülâ¹⁵.

M u s l u
Bende¹⁶

Vesikanın arka tarafında da şu kayıt vardır :

«Malatya'da han üzerinde olan Muslu Bey'den gelen mektup hıfz olmak için işâret olmuştur, fi 12 Cumâde'l-âhire sene 1046¹⁷».

Yukarıdaki vesika, Malatya'daki Silâhdar Mustafa Paşa Hanı'nın inşaatı ile alâkalı bilgilerimize açıklık kazandırmaktadır. Şöyle ki :

1. Evvelce de bahs edildiği gibi, 19 Şubat 1637'de Muslu Ağa'ya 1.980.000 kuruş verilmesi, 10 Kasım 1637'de Rıdvan Bey adlı bir zat ile, Malatya'ya 480.000 kuruş gönderilmesi¹⁸, anlaşıldığına göre, Muslu Ağa'nın para sıkıntısından dert yanması, borçlanıldığından, «her gün akçeye intizardayuz» diye sızlanması neticesinde vuku bulmuştur.

2. Her ne kadar, Muslu Ağa ısrarla «yan hanları» yapılmasından (derkenar, satır 1), eğer bunlar yapılırsa, «bin atludan ziyâde konmak kabîl» olacağından bahs etmekte ise de (derkenar, satır 4), on iki kemerli ve inşaatı kolay olacağı belirtilen bu kısımlar yapılmamıştır; zirâ, «keşif»¹⁹

15 20 Ekim 1636.

16 Arzların altında, imza mahallinde umumiyetle «bende» kelimesinin üzerinde bir «hemze» görülür. Aslında bir «izâfet», yani tamlama lüzûmunun delilidir, lâkin, onu bir sıfat takip etmez. Rahmetli hocam Ord. Prof. M. Câvid Baysun senelerce evvel bu hususa dikkatimi çekerek, arşiv vesikaları arasında bu mesele'nin halline yarayabileceklerinin de olup olmadığını sormuştu. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki, XVI. yüzyılın başlangıçlarında yazıldığı zannedilen bir vesika (E. 5805) bizi bu hususta aydınlatmaktadır. İmza kısmında «bende-i kemine Ferhâd el-hakîr» ibâresi bulunmakta olup «kemine» sıfatı, «bende» kelimesinin n ve d harflerini bitişiren uzun ve aşağıya doğru kavisli yayın arasına, küçük olarak yazılmıştır. Muhtemelen zamanla sıfat unutulmuş, fakat «bende» ve onun son harfi o'nin üzerindeki hemze kalmıştır.

17 11 Kasım 1636.

18 TSMA, D. 3194, 27b vd.; krş. N. Göyünç, aynı eser, 84.

19 Aynı yazar, aynı eser, 85-88.